

ביאור על המשנה בנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים אוהד דמארי

מסכת תענית דף כו ע"ב "אמר רבן שמעון בן גמליאל: לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים, שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין, שלא לבייש את מי שאין לו, כל הכלים טעונין טבילה. ובנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים, ומה היו אומרות: בחור! שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך, אל תתן עיניך בנוי, תן עיניך במשפחה, (משלי לא, ל) שֶׁקֶר הַחֵן וְהַבֵּל הַיָּפִי אֲשֶׁה יִרְאֶת ה' היא תתהקל, ואומר: (משלי לא) לא תנו לה מִפְּרֵי יָדֶיהָ וְיִהְיֶה בִּשְׁעָרֶיהָ מַעֲשֶׂיהָ. וכן הוא אומר (שיר השירים ג, יא) צִאֲנָה וּרְאִינָה בָנוֹת צִיּוֹן בְּמַלְאָךְ שְׁלֹמֹה בַּעֲטָרָה שְׁעָטָרָה לוֹ אִמּוֹ בְּיוֹם חֲתָנָתוֹ וּבְיוֹם שְׁמֻחָת לָבוֹ, ביום חתנתו - זה מתן תורה, וביום שמחת לבו - זה בנין בית המקדש, שיבנה במהרה בימינו" עד כאן. ופירש רש"י "שאולין - שכולן שואלות זו מזו, אפילו עשירות, כדי שלא לבייש כו': וחולות - כמו (שופטים כא, כא) לָחֹל בַּמַּחְלוֹת"

ושם בגמרא דף לא ע"א "שבהן בנות ירושלים כו'. תנו רבנן: בת מלך שואלת מבת כהן גדול, בת כהן גדול מבת סגן, ובת סגן מבת משוח מלחמה, ובת משוח מלחמה מבת כהן הדיוט, וכל ישראל שואלין זה מזה, כדי שלא יתבייש את מי שאין לו וכו'. בנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים, תנא: מי שאין לו אשה נפנה לשם. מיוחסות שבהן היו אומרות בחור וכו'. תנו רבנן: יפיפיות שבהן מה היו אומרות - תנו עיניכם ליופי, שאין האשה אלא ליופי. מיוחסות שבהן מה היו אומרות - תנו עיניכם למשפחה, לפי שאין האשה אלא לבנים. (בעין יעקב נוסף כאן בסוגריים "עשירות שבהן אומרות, תנו עיניכם בבעלי ממון" ובמקום מכוערות כתוב שם "בינוניות ועניות" ע"כ) מכוערות שבהם מה היו אומרות - קחו מקחכם לשום שמים, ובלבד שתעטרונו בזהובים" ע"כ.

רש"י "בת מלך - אף על פי שהיה לה - שואלת מבת כהן גדול כו', שלא לבייש את השואלת מתוך שאין לה: מבת כהן גדול - שהוא קרוב וסמוך למלכות: סגן - כהן חשוב, ממונה תחת כהן גדול להיות תחתיו ביום הכפורים, אם יארע פסול בכהן גדול ביום הכפורים - ישמש זה הסגן תחתיו: משוח מלחמה - הוא הכהן המכריז במלחמה מי האיש הירא ורך הלבב וגוי' (דברים כ): שאין אשה אלא לבנים - אם בניך יהיו מיוחסין הכל קופצין עליהם, בין זכרים בין נקבות: על מנת שתעטרונו בזהובים - שאחרי הנישואין תתנו לנו תכשיטין, ומילתא בעלמא הוא דאמרי, כלומר: ובלבד שתתנו לנו מלבושים נאים". הקושיות על המאמר הזה רבו:

1. איך יתכן שבנות ישראל יצאו מקושטות ורקדו לפני הבחורים וכל אחת שדלה את הבחורים בקול שיר לבחור בה מפני שהיא יפה או מיוחסת (או עשירה כנוסחת העין יעקב). שכל הדברים האלו הם פריצות גדולה כל אחד לבד וכל שכן בהצטרף כולנה¹.

¹ ראיתי מי שרצה לפרש שביוה"כ שאנו כמלאכים אין לחוש ליצה"ר. ומה יאמר על טו באב. ועוד שאפילו ביום הכיפורים תקנו לקרות פרשת עריות וכתב התוספות במסכת מגילה דף לא ע"א ד"ה 'במנחה קורין בעריות' וז"ל "לפי שהנשים מקושטות בשביל כבוד היום לפיכך צריך להזכירם שלא יכשלו בהן" עכ"ל. כל שכן שאין להתיר לבתולות היפות לחולל בכרמים לעיני הבחורים.

2. בגמרא מבואר שאפילו בת מלך ובת כהן גדול ובנות שאר גדולי העם יצאו. ובדאי רבים ירצו להשתדך עמם. וכן היפיפיות או המיוחסות או העשירות. ואיך יבוא כל ריק ופוחז ויבחר לו בת גדולים לעצמו ואינו ראוי לה.
3. ועוד קשה שמי יקבע מי יפה ומי מכוערת ומי תבייש ותבזה את עצמה להודות שהיא מכוערת ומי תבזה את עצמה לומר שאינה מיוחסת (וכל שכן לפי מי שפירש שיש בה פסול ממש ולא רק שאינה בת גדולים).
4. ועוד יש להקשות איך יבחר באישה לשום ממון או מחמת יופיה ואמרו רבותינו בקידושין ע"א "אמר רבה בר רב אדא אמר רב: כל הנושא אשה לשום ממון - הויין לו בנים שאינן מהוגנים". וכן הנושא אישה מחמת יופיה אמרו באליהו זוטא פרשה ג "ארבע מדות בדרך ארץ, יש שנושא אשה לשום זנות, ויש שנושא אשה לשום ממון וכו' ויש שנושא אשה לשום גדולה, ויש שנושא אשה לשם שמים, והנושא אשה לשם זנות סופו שמוציאין ממנו בן סורר ומורה, וכו'. ומנין לנושא אשה לשם זנות שמוציאין הימנו בן סורר ומורה, שנאמר (דברים כא, יא) וְרָאִיתָ בַּשָּׂבִיחַ אִשָּׁת יָפֶת תֹּאֵר וְחִשְׁקָתָּ בָּהּ וְלִקְחָתָּ לָךְ לְאִשָּׁה וכו' ע"כ. כלומר דרשו מסמיכות הפרשיות שהנושא אישה לשום חשק סופו לשנאתה ולהוליד ממנה בן סורר ומורה.
5. הגירסא במשנה "שבהן בנות ירושלים", משמע שמנהג זה היה בירושלים בלבד ולא בשאר ערי ישראל, מדוע?
6. וממה שהיו אומרות "בחור! שא נא עניך וראה מה אתה בורר לך" משמע שכל העסק הזה נועד לבחורים ובתולות בלבד ולא לזיווג שני אלמנות ואלמנים גרושים וגרושות. ומדוע הרי יש רבים כאלו שגם הם רוצים וצריכים להינשא בשנית.
7. מדוע היה נעשה כל העסק הזה דווקא בטו באב וביום הכיפורים.
8. למה יצאו לחול בכרמים ולא במקום אחר.
9. מה שתירץ הכלבו ומה שקשה לי עליו ראה בהערה².

² ספר כלבו סימן סב "ויש תמהין איך היה טוב המנהג הזה בעיני החכמים שיחטפו איש את אשתו וחס ושלום דומה כאילו היו בנות ישראל הפקר, ואין זה תמה כי יש לדעת שכל מי שידו מגעת להשיא בתו לא היה שולחה שם, שאם הייתה קטנה מה תועיל חטיפתו הרי אינה מקודשת בלתי דעת אביה, ואם הייתה נערה או בוגרת אם חושש לזה לא יניחנה לצאת, ואם יתירנה לצאת יזהירנה שלא להתקדש אלא בהגון בה, והדבר ידוע שאינה מתקדשת אלא לדעתה, אבל המנהג בשביל הבנות שאין יד אביהן משגת להשיאן, ואולי היו יושבות עד שתלבין ראשן אם לא על ידי המנהג הזה" עכ"ל. בספר שופטים פרק כא מסופר שהיה חג ה' בשילו מימים ימימה שהיו יוצאות בנות שילו לחול במחולות. וזקני העדה יעצו שבני בנימין פליטי המלחמה יחטפו להם משם נשים מפני שכל נשי שבט בנימין נהרגו ושאר שבטי ישראל נשבעו שלא יתנו להם אישה. ולא רצו שימחה שבט מישראל. אבל לא ידעתי מנין למד הכל בו שגם כאן היו חוטפין להם נשים ובגמרא אמרו "תנא: מי שאין לו אשה נפנה לשם". ועוד קשה על מה שתירץ שרק בנות שלא הייתה יד אביהן משגת להשיאן הלכו לשם. שהרי מבואר בברייתא שבגמרא שהיו מחוללות גם בנות גדולי העם כבת המלך ובת כהן גדול ובת סגן ובת משוח מלחמה. ועשירות, ומיוחסות. ועוד קשה שבגוף המשנה קטני 'שבהן בנות ירושלים יוצאות וכו' ובפשוטו משמע כל בנות ירושלים הפנויות ולא רק העניות. ועוד קשה לי מנין יצא לו שהיו מקדשין אותן בכרמים. ועוד קשה לי על תירוצו אם היה ידוע ומפורסם שרק העניות שאין להם מה לתת הלכו לשם. נמצא שרק הבחורים שלא הקפידו בדבר הלכו לשם. ואם כן למה צריך את כל העסק הזה. ילכו להם העניים לחפש אישה אצל העניים. ואם משהו עשיר רוצה להשתדך עם ענייה גם הוא ילך אליהם. ועוד קשה, שאפילו בדור הפרוץ שלנו לא עושים שידוכים בצורה כזו. וכל שכן בזמנם שהיו צנועים והחתן והכלה לא

מכח הקושיות האלו אני מבאר שכל העניין הזה בודאי לא נעשה לעיני הבחורים. רק הבנות היו יוצאות לכרמים לבדנה רוקדות ושרות שם ולא היה שם גבר זולתן.³ וכל העסק הזה נעשה כדי להודיע ולפרסם שהגיעו לפרקן ומבקשות להינשא. שבעבר שהיו צנועים כל בת הייתה יושבת בבית אביה ולא הכיר בה אדם שיוכל לבקשה מבני משפחתה. לכן יצאו מביתן כדי לפרסם הדבר להציג את כל הבנות הצריכות להשתדך.⁴ ומי שהיה מבקש אישה היה נפנה לשם כלומר שהיה מברר על ידי קרובותיו ששלח לשם מי ראויה לו.⁵ והיה מבקש אותה מאביה ובני משפחתה. והם היו מחליטים למי ירצו לתת את ביתם.

ומה שהיו שרות תן עניך במשפחה כמובא במשנה הרצון בזה ללמד מוסר את הבחורים באיזה אישה ראוי להם לבחור. ומה שכתוב בגמרא תן עניך ביופי או בעושר או מכוערות שבהן אומרות קחו מקחכן לשם שמים. לא שמי שהיתה יפה היתה אומרת כך ומי שמיוחסת אומרת כך ומי שמכוערת אומרת כך. אלא נראה לי שכל הבנות היו משוררות את כל הדברים האלו. ומה שאמרו יפות אומרות מכוערות אומרות אין הכוונה כל אחת לפי מה שהיא אם היא מכוערת אמרה כך ואם היא יפה אמרה כך. אלא הכוונה בזה כאילו היפות אומרות תן דעתך במעלה שבי וכאילו המכוערות אומרות דע שהכיעור שבי מפני שאין לי תכשיטים.

והרצון בזה ללמד מוסר את הבחורים שישמח במעלות של האישה שתיפול בחלקו מה שיש בה ולא יתן דעתו על אחרות. אם היא יפה ישמח ביופיה, או עשירה ישמח בעושר שנפל בחלקו, או מיוחסת וכל שכן כמה מעלות יחד.

ואל תקשה עלי ממה ששנינו שהיו אומרות "בחור! שא נא עניך וראה מה אתה בורר לך" מהלשון מה אתה בורר לך משמע שכיוונו לומר שלכתחילה יבחר לו אישה שאלו מעלותיה. כשתדקדק תראה שלשון זה נאמרה רק במשנה וכך היו אומרות "אל תתן עניך בנוי, תן עניך במשפחה". ובודאי שזו המעלה שיש לבקש ראשונה. אבל בברייתא שבגמרא לענין יופי ועושר לא כתוב שהיו אומרות מה אתה בורר לך. וכדברי שרק ממילא מי שנפלה בחלקו יפה או עשירה ישמח במעלות אלו אבל לא שיבקש אותן לכתחילה.

ומה שאמרו מכוערות שבהן אומרות קחו מקחכן לשם שמים ובלבד שתעטרונו בזהובים הרצון בזה ללמד שבנות ישראל נאות הן אלא שהעניות מנוולתן ואם יקנה

נפגשים ולא מדברים זה עם זה עד שהמשפחות יבררו שהם מתאימים. ובמסכת בקידושין דף יב ע"ב אמרו דרב מנגיד על דמקדש בשוקא, ועל דמקדש בלא שידוכי והכא איכא תרתני לריעותא. וכי מפני שאין ידם משגת הותרה הרצועה לבנות לרקד ולחולל לעיני הבחורים בבגדים נאים ובקול שיר לבחור בהם ולדבר ביניהם.

³ וכן כתב בעץ יוסף (שבעין יעקב) על המשנה וז"ל "ומה היו אומרות. ר"ל בזמריהן היו אומרות כן. לא שיאמרו כן כלפי הבחורים כי זו פריצות גדולה לבנות ישראל" עכ"ל

⁴ ובזה מיושב גם מדוע באו לשם רק הבתולות ופנייתן הייתה לבחורים בני גילם ומזלם. ולא לצורך זיווג שני מפני שאלמנה וגרושה יש להן פרסום ומי שראוי לו כזאת כגון אלמן או גרוש ידע מעצמו להיכן לפנות.

⁵ כמו שאמרו במשנה מסכת כתובות פרק ז משנה ח שאין אדם יכול לטעון על מומין שבסתר "מפני שהוא בודקה בקרובותיו" בבית המרחץ. כך היה נעזר בקרובותיו למצוא לו שידוך הראוי לו. ודומה לזה פירש הרב עובדיה ז"ל במעדני מלך (ח"א עמוד רס"ג) וזה לשונו "נס שאין לנו היום יוצאות וחולות בכרמים כמו שהיה אז, אז היה הכל בצניעות וקדושה ביראת שמים כמ"ש (מיכה ו, ח) וְהִצַּנְעוּ לָתֵת עִם אֱלֹהֵיךָ. מי היה מעז לעשות בפרהסיא משהו לא טוב, כל בחור שאין לו אישה היה נפנה לשם כדי לחקור לדרוש מי הוריה, רושם לו את שמה וכתובתה, חוקר ודורש, ואח"כ עושים חופה וקידושין" עכ"ל.

לה בגדים ותכשיטים תתייפה וכן כתבו המפרשים (היעב"ץ, הגר"א בתחילת אבן העזר ועוד מפרשים בעין יעקב).

ולמה היו יוצאות לכרמים. כדי לרמוז שעיקר כוונתו בלקיחת האישה תהיה לפרות ולרבות ממנה כמו שקבע רבי במשנה דווקא האומרות "תן עניך במשפחה" ובגמרא ביארו "שאין אישה אלא לבנים" (וכן כתב הגר"א בתחילת אבן העזר). ומפני שט"ו באב ויוה"כ הם ימי בציר ענבים והגפנים טעונות בענבים. והכרמים והגפן רומזים לפריה ורביה. כמו שכתוב (תהלים קכח, ג) "אֲשַׁתְּךָ כְּגִפֵּן פְּרִיָּה בְּיָרְכְתִי בֵיתְךָ".

וכן בירושלמי יבמות פרק ו הלכה ה "אמר רבי יודה בן פזי כתיב (איוב כד, יא) בֵּין שׁוּרְתָם יִצְהִירוּ⁶ (שם פסוק יח) לֹא יִפְנֶה דֶּרֶךְ כְּרָמִים. שלא היתה בעילתן לשום בנים". וכן בבראשית רבה פרשת נח פרשה ל ב "ד"א (בראשית ו, ט) אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ, כתיב (איוב כד, יח) קל הוא על פני מים תִּקְלַל חִלְקָתָם בְּאֶרֶץ לֹא יִפְנֶה דֶּרֶךְ כְּרָמִים, קל הוא על פני המים, גזרה שנגזרה עליהם שיאבדו במים, תקולל חלקתם בארץ, כלומר מי שפרע מדור המבול כל כך למה לא יפנה דרך כרמים, שלא היתה כוונתן⁷ למטעת כרמים, אבל נח לא היתה כוונתו אלא להפרות ולהרבות בעולם ולהעמיד בנים שנאמר אלה תולדות נח".

וביאר שם בעץ יוסף "רצה לומר שכינה הכתוב העמדת הבנים במטע כרמים שהכל עניין פריה ורביה. ולא יפנה דרך כרמים הוא משל. והנמשל על בעילתם שלא היה לשם בנים".

הגירסא במשנה "שבהן בנות ירושלים", משמע שמנהג זה היה בירושלים בלבד ולא בשאר ערי ישראל. נראה לי מפני שירושלים הייתה כרך גדול. ברש"י מסכת שבת דף פ ע"א ד"ה בעירניות כתב "בנות כפרים, אינן צריכות צניעות כל כך, שאין שחוק וקלות ראש מצוי שם, ועמה מועטין". מזה יש ללמוד שבכרכים הקפידו ביותר שלא תצאנה הנשים והבנות מביתן. ולכן שם ביותר הוצרכו לפרסם מי שהגיעה לפירקה כדי שיחזרו אחריה ותינשא להגון לה.

ולמה בחרו בזמנים אלו נראה לי לומר מפני שבט"ו באב היה יום טוב לישראל שבו הותרו שבטים לבא זה בזה כמו שאמרו שם בגמרא בתענית (ל ע"ב). קבעו יום זה לדורות לעשות בו שידוכים. וגם את יום הכיפורים קבעו לכך אולי מפני שהנושא אישה מועיל לכפרת עוונות כמו שאמרו בעשו על הפסוק (בראשית כח, ט) "וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו אֶל יִשְׁמָעֵאל וַיִּקַּח אֶת מַחֲלַת" אמרו במדרש רבה (פרשה סז) "מחלת, שמחל לו הקדוש ברוך הוא על כל עונותיו". ואמרו (יבמות סג ע"ב) "אמר רבי חמא בר חנינא: כיון שנשא אדם אשה - עונותיו מתפקקין, שנאמר: (משלי יח, כב) "מִצָּא אִשָּׁה מִצָּא טוֹב וַיִּפֶּק רָצוֹן מֶה" ע"כ.

ועדיין יש לשאול מדוע הוצרכו לעשות זאת פעמיים ובסמיכות זה לזה. אולי דווקא אלו שלא מצאו שידוך בט"ו באב יצאו שוב ביום הכיפורים.

⁶ וסיפא דקרא "וַיִּצְמְאוּ" ופירש קרבן העדה "שבעלו שלא לעשות פרי"

⁷ הייתה כאן תיבת 'אלא' והיפ"ת, נזה"ק, העץ יוסף, והמהרז"ו הגיהו והשמיטו תיבה זו על פי הירושלמי.